

কুসংস্কাৰ আৰু অন্ধবিশ্বাসৰ বিৰুদ্ধে যুক্তিবাদী বিজ্ঞানমনস্কতা

- ভাৰ্গৱ বৰঠাকুৰ, যান্ত্ৰিক অভিযন্তা, নুমলীগড় তেল শোধনাগাৰ

বিৱৰ্তনৰ জৰিয়তে প্ৰথম আদিম মানুহ (Homo erectus), তাৰ পাছত আধুনিক বা চিন্তাশীল মানৱ (Homo sapiens) আৰু শেষত আহিছিল কাৰিকৰী মানৱ (Homo faber)। এই বিৱৰ্তনৰ প্ৰক্ৰিয়াতে মানুহে চিন্তাৰ ক্ষমতা লাভ কৰিছিল, লাভ কৰিছিল ‘গাঠনিকভাৱে বিৰোধসমৰ্থ বৃদ্ধাস্থি’। বিৱৰ্তন প্ৰক্ৰিয়াত গাঠনিক পৰিৱৰ্তনৰ ফলত মানুহৰ হাতখনে নিৰ্মাণ কৰাৰ বা পৰীক্ষামূলক কাম-কাজত লগাৰ যি সামৰ্থ্য গোটাইছিল, তাক সমাজবিজ্ঞানী সকলে ‘বিৰোধসমৰ্থ বৃদ্ধাস্থি’ বুলি কৈছে অৰ্থাৎ আন কেইটা আঙুলিৰ মুখামুখিকৈ বুঢ়া আঙুলি মানুহৰহে আছে, আন প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত নাই। মানুহৰ বৈজ্ঞানিক আৰু কাৰিকৰী উন্নতিৰ অন্তৰালতেই আছে বিৱৰ্তনৰ ফলত হোৱা এই পৰিৱৰ্তন বিলাক। এই বিৱৰ্তন প্ৰক্ৰিয়াতে সঞ্চিত হৈ আছিল অবিৰাম চিন্তা প্ৰক্ৰিয়াৰ সজল বীজ। সেই চিন্তা-বুদ্ধিৰেই মানুহে বিভিন্ন সময়ত প্ৰকৃতিৰ বিপ্লৱকৰ ৰহস্য সমূহ উদ্ঘাটন কৰিব যত্ন কৰিছিল আৰু যিবোৰ ক্ষেত্ৰত বিফল হৈছিল অৰ্থাৎ তেওঁলোকৰ জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ মাজত ফাঁক দেখা পাইছিল তাতেই বিভিন্ন দেৱতাকে ধৰি বিভিন্ন ধৰণৰ অন্ধবিশ্বাসৰ জন্ম দিয়া হৈছিল। যাৰ বাবেই পৰম্পৰা বুলিয়েই পশু বলি, নৰবলি, ডাইনী হত্যা, ভূমি-পূজা, নদী-পূজা, গ্ৰহ-পূজা, জ্যোতিষ আদিৰ দৰে অসংখ্য অন্ধবিশ্বাস সমূহ এচাম মানুহৰ মন মগজুত আজিও বাৰুকৈয়ে খোপনি-পুতি আছে। প্ৰাচীন কালত মানুহে প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে যিমানখিনি জানিছিল তাৰ হিচাপতেই চিন্তা-চৰ্চা কৰি কোৱা কথাবোৰ বা ধৰি লোৱা বিশ্বাস সমূহ সেইসময়ৰ বাবেহে শুদ্ধ আছিল। আধুনিক কালৰ নতুন তথ্যৰ আধাৰত সেইবোৰ ভুল প্ৰমাণিত হোৱাৰ পাছতো কিন্তু তাকে যিসকলে খামুচী ধৰি থাকিব বিচাৰে সেইসকলেই অন্ধবিশ্বাসী। বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ চমৎকাৰী অৱদান সমূহে বাহ্যিক ভাৱে আধুনিকতাৰ সাজ-পাৰ পিন্ধিলেও, অন্ধবিশ্বাসত ডুব গৈ থকা আদিম মানসিকতাৰে পৰিপুষ্ট মানুহৰ সংখ্যাই আমাৰ দেশৰ অগ্ৰগতিত বাধা প্ৰদান কৰি আহিছে। বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ চমৎকাৰী আৱিষ্কাৰত ভেঁজাদি গঢ়ি উঠা বস্তুশাস্ত্ৰ, ফ্ৰেনচুই আদিৰ দৰে অন্ধবিশ্বাস সমূহত ‘কম্পিউটাৰ পদ্ধতি’ ৰে কৰা গণনা প্ৰক্ৰিয়াত আকৰ্ষিত হৈ বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰেই অন্ধবিশ্বাসৰ আশ্ৰয় লোৱা সমস্যা জৰজৰিত মানুহৰো অভাৱ নাই। তদুপৰি বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ নতুন নতুন চমৎকাৰী অৱদানবোৰৰ দৰেই অন্ধবিশ্বাসীৰ বজাৰত নতুন নতুন বাবাজী-মাতাজীৰ আবিৰ্ভাৱ বৃদ্ধি পোৱা বিষয়টোও অতিকৈ চিন্তনীয়। ইয়াৰ মূলতে হ’ল বিজ্ঞানমনস্কতা আৰু যুক্তিবাদী চিন্তাৰ অভাৱ। এফালে ‘ইছৰো’ ৰ ১০৪ টা উপগ্ৰহ উৎক্ষেপনৰ সফলতাক লৈ বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ জয়টোল আনফালে ধৰ্মীয় আৱেগ সানি অন্ধবিশ্বাস, কুসংস্কাৰ সমূহৰ ৰাজনীতিকৰণ! বিজ্ঞানমনস্কতা আৰু

যুক্তিবাদী চিন্তাৰ অন্যতম বাৰ্তা বাহক তথা বিখ্যাত বিজ্ঞানী পুস্প.এম.ভাৰ্গৱৰ এই ক্ষেত্ৰত উষ্ম মন্তব্য
-“Indian has had many rich traditions but not of objective, rational and scientific thinking” (P.Bhargava/chandan chakraborti, Angels, Devils and Science, P-273)

ৰসায়ন বিজ্ঞানৰ ন’ বেল বঁটা বিজয়ী ভাৰতীয়মূলৰ বিজ্ঞানী “Venkatraman Ramakrishnan”
শেহতীয়াকৈ এটা অনুষ্ঠানত কৈছিল-“Europe was backward for centuries and it is only when
it become rational, it became advanced. ...India is the only country where constitution
says that if should promote scientific temper”. কথাটোৰ উদাহৰণ বেলেগ নালাগে আমি
জ্যোতিষৰ ওপৰতে ল’ ব পাৰো। ১৯৭৫ চনত বিশ্বৰ ১৮৬ জন বিজ্ঞানীয়ে (সেই সকলৰ ১৮ জন
নবেল বঁটা বিজয়ী) বহু গৱেষণাৰ অন্তত জ্যোতিষশাস্ত্ৰৰ সাৰশূন্যতাৰ বিষয়ে ঘোষণা কৰি জ্যোতিষৰ
কোনো বৈজ্ঞানিক ভিত্তি নাই বুলি এখন ইস্তাহাৰত স্বাক্ষৰ কৰিছিল। আনহাতে আমাৰ দেশৰ
সংবিধানে ৫১(ক) দফা অনুসৰি কৈছে ‘To develop scientific temper, humanism and the spirit
of inquiry and reform’ কিন্তু এইখনদেশতেই আকৌ জ্যোতিষ শাস্ত্ৰক ২০০১-২০০২ চনত
‘হিন্দুত্ববাদী’ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ ৰাজনৈতিক পৃষ্ঠপোষকতাতৈ UGC ত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছিল।
কেৱল বিজ্ঞানীসকলেই নহয়, যুক্তিবাদী চিন্তা আৰু বৈজ্ঞানিক মানসিকতাৰে চলা দেশৰ বৌদ্ধিক
মহলে চৰকাৰ আৰু UGC ৰ এইকাৰ্যক তীব্ৰ বিৰোধিতা কৰিছিল। তেতিয়া সিদ্ধান্তৰ সাপেক্ষে ইউ
জি চি ৰ এটা যুক্তি হ’ ল, “আজিৰ যুৱক-যুৱতীয়ে যেতিয়া জানিব পাৰিব তেওঁলোকৰ পূৰ্বপুৰুষে কি
অসামান্য মৌলিক কাম কৰি গৈছে, তেওঁলোকৰ আত্মমৰ্যদাবোধ বাঢ়িব।” সেই সময়তেই
জ্যোতিষবিদ্যাক ‘জ্যোতিষবিজ্ঞান’ বুলি প্ৰচাৰ চলাব যত্ন কৰা হৈছিল। এইদৰে প্ৰাচীন ধৰ্মশাস্ত্ৰ, আৰু
তাৰ লগত সংলগ্ন অন্ধবিশ্বাস সমূহৰ গ্ৰহনযোগ্যতা বঢ়াবলৈ যথেষ্ট-মধ্যে ‘বিজ্ঞান’ ৰ লেবেল লগাই
প্ৰভাৱশালী কৰা কাৰবাৰটো নতুন নহয়, যাৰ বাবে পদাৰ্থবিজ্ঞানী মেঘমাদ সাহাৰ ‘আয়নীকৰণতত্ত্ব
' টো সাৰি যোৱা নাছিল। সাধাৰণ মানুহৰ কথা বাদ দিলেও এচাম বিজ্ঞানৰ উচ্চাভিলাষী সকলেও
প্ৰাচীন ঐতিহ্যৰ ওপৰত যথেষ্ট-মধ্যে বিজ্ঞানৰ লেবেল লগাই কৰা বিজ্ঞানৰ অপপ্ৰচাৰে মানুহক
দোমোজাত পেলোৱা উদাহৰণো অলেখ আছে। জ্যোতিষশাস্ত্ৰ যে বিজ্ঞান নহয় সেইকথা বিখ্যাত
বিজ্ঞানী পদ্মবিভূষণ জয়ন্ত. ভি. নাৰলিকাৰৰ চিন্তাগধুৰ তথা গভীৰ বিশ্লেষণাত্মক ৰচনাসমূহৰ পৰা
সহজেই বুজিব পাৰি।

তদুপৰি বিজ্ঞান আৰু জ্যোতিষৰ মাজত থকা ভৱিষ্যতবাণী সমূহৰ মাজত আকাশ-পাতাল পাৰ্থক্য
আছে। জ্যোতিষে গ্ৰহ-নক্ষত্ৰৰ স্থানৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি মানুহৰ ভৱিষ্যত বা ভাগ্য নিৰ্ধাৰণ কৰিব

পাৰে, য' ত বিজ্ঞানৰ দৰে কঠিন পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা তথা গভীৰ বিশ্লেষণৰ চাপবোৰ অতিক্ৰম কৰি সত্যক প্ৰতিষ্ঠা নকৰে। কিন্তু বিজ্ঞানে মানুহক প্ৰমান কৰি চাব পৰা ভৱিষ্যতবাণীহে দিয়ে। বিজ্ঞানীৰ এই ক্ষমতাৰ বাবে চন্দ্ৰত মানুহে খোজ পেলাব পাৰিলে, জ্যোতিষত অমংগলৰ কাৰক হিচাপে বিশ্বাস কৰা শনি, মংগল আদি গ্ৰহলৈ ব্যয়বহুল অভিযান কৰিব পাৰিলে। জ্যোতিষৰ ইতিহাসত এনে কোনো ভৱিষ্যতবাণী সঁচা হোৱা নাই। ব্যক্তিগত জীৱনৰ দুই এটা কথা আকস্মিক ভাৱে মিলি গলেই কোনো যুক্তিবাদী, বিজ্ঞানমনস্ক মানুহে জ্যোতিষক বিজ্ঞানৰ লগত ৰিজোৱাৰ চেষ্টা নকৰে। সেইহে বিজ্ঞানী Venkatraman Ramakrishnan-এ বৈজ্ঞানিক মানসিকতাৰ ওপৰত দিয়া এক বক্তৃতা অনুষ্ঠানত জ্যোতিষৰ ওপৰত দিয়া মন্তব্য এনেধৰণৰ- “There is no basis for how movements of stars or planets can influence our fate . Moreover, there is no reason why the time of birth should influence something decades later, this is complete nonsense”

বিজ্ঞানৰ আৱিষ্কাৰে পোহৰলৈ অনা পৃথিৱীৰ ‘চুম্বকীয় ক্ষেত্ৰ’ আৰু ‘অজ’ ন স্তৰ’ -এ পৃথিৱীক সৌৰজগতৰ আন গ্ৰহতকৈ বেলেগ কৰিছে। মহাজাগতিক পৰিঘটনাৰ দ্বাৰা সৃষ্টি হোৱা এই দুই ৰক্ষাকৰণে পৃথিৱীক জীৱকুলৰ বাবে উপযোগী কৰি তুলিছে। অৰ্থাৎ সূৰ্যৰ ‘নিউক্লিয়াৰ ফিউজন’ ৰ ফলত উৎপন্ন হোৱা আধানযুক্ত ধুমুহা যাক ‘solar wind’ বোলা হয়, তাৰ পৰা জীৱকুলক ৰক্ষা কৰি আছে পৃথিৱীৰ এই চুম্বকীয় ক্ষেত্ৰখনে। দ্বিতীয়তে পৃথিৱীৰ ‘অজ’ ন স্তৰ’ -এ সূৰ্যৰ অতিবেঙুনীয়া ৰশ্মিৰ পৰা জীৱকুলক ৰক্ষা কৰি আছে। এই চুম্বকীয় ক্ষেত্ৰ আৰু ‘অজ’ ন স্তৰৰ সৃষ্টি এক প্ৰাকৃতিক পৰিঘটনা। এতিয়া অনুসন্ধিৎসু মনৰ সকলোৰে প্ৰশ্ন আহিব, তেন্তে জ্যোতিষীয়ে মানুহক বিভিন্ন গ্ৰহৰ Radiation, ৰশ্মিৰ পৰা হাত সাৰিব দিয়া ‘গ্ৰহৰত্ন’ বিধানৰ কাম কি? গ্ৰহবোৰ বিভিন্ন গেছ, শিল, বৰফ আদিৰে গঠিত। নক্ষত্ৰসমূহৰ দৰে গ্ৰহবোৰত কোনো ‘নিউক্লিয়াৰ ফিউজন’ বিক্ৰিয়া নহয়, যাৰ বাবে গ্ৰহৰ নিজা পোহৰো নাই। ‘নিউক্লিয়াৰ ফিউজন’ নোহোৱা মানে গ্ৰহৰ পৰা কোনো ধৰণৰ আধানযুক্ত কণিকাৰো সৃষ্টি নহয়। এয়া বিজ্ঞানৰ সত্য। গতিকে বিভিন্ন গেছেৰে গঠিত এই পদাৰ্থপিন্দবোৰক তুষ্টি কৰিব পাথৰৰ (ৰত্নৰ) কাম কি? কাৰ্যকাৰী হোৱা হেতেন মহাকাশ গৱেষণাৰ বাবে নিৰ্ভৰ্যে পাথৰযুক্ত আঙুঠি, ৰঙাসূতা, কলাসূতা পিন্ধিয়েচোন সৌৰজগতৰ আন গ্ৰহবোৰত ইমান দিনে যাব পৰা হ’ল হেতেন! তদুপৰি জ্যোতিষত ‘গ্ৰহৰত্ন’ সমূহ গ্ৰহৰ ৰঙৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি দিয়া হয়। কিন্তু এই গ্ৰহৰ ৰঙবোৰৰ লগত একে ৰঙৰ পাথৰ পিন্ধিলে ‘কিদৰে’ প্ৰতিকাৰৰ পাব পাৰি? এই প্ৰতিকাৰৰ বৈজ্ঞানিক ভিত্তি কি? বিজ্ঞানৰ উচ্চডিগ্ৰীধাৰী নহলেও, সাধাৰণ যুক্তিবাদী মানুহ এজনৰ বাবে কথাবোৰ অযুক্তিকৰ নহয় নে? আমি যাক ‘গ্ৰহৰত্ন’ হিচাপে মহাজাগতিক পৰিঘটনাৰ পৰা সৃষ্টি হোৱা জড় পদাৰ্থপিন্দ কিছুমানক তুষ্টি কৰিব পাথৰযুক্ত আঙুঠি পিন্ধো, ভূ-

বিজ্ঞানৰ মতে সি আচলতে সাধাৰণ পাথৰেই । ৰাসায়নিক পৰীক্ষাৰ পৰা জনা গৈছে যে এইবিলাক অক্সাইড হিচাপে গঢ়ি উঠা কিছুমান মিশ্ৰ পদাৰ্থৰ বাহিৰে একো নহয় । গতিকে এই গ্ৰহৰ ৰঙৰ লগত একে পাথৰ আৰু তাৰ পৰা মানুহৰ জীৱনত হ' ব পৰা শুভ-অশুভ কাৰক সমূহক নিয়ন্ত্ৰণত আনিব যোৱা ব্যৱস্থাটো অন্ধবিশ্বাসৰ বাদে একো নহয় । সুযোগ পালেই আধুনিক বুলি জাহিৰ কৰা, বিশেষকৈ উচ্চশিক্ষাৰ পোহৰ পোৱা লোকসকলে এইবোৰ বিষয়ৰ ওপৰত নিজৰ উদ্ভট বিশ্বাস আৰু আচৰণৰ যৌক্তিকতাক ফঁহিয়াই নোচোৱাটো সঁচাকৈ চিন্তনীয় বিষয় ।

সাধাৰণতে আমি কিছুমান ধৰ্মীয় আবেগৰ লগত জৰিয়ত কথাক সত্য প্ৰতিপন্ন কৰিব কিছুমান উদাহৰণ দাঙি ধৰোঁ ; বিখ্যাত মানুহে বিশ্বাস কৰে বাবেই শুদ্ধ বা গৰিষ্ঠসংখ্যকে ভাবে বাবেই কথাটো শুদ্ধ বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিব যত্ন কৰোঁ । কিন্তু বিখ্যাত, গুণী, জ্ঞানী মানুহে ক' লেই বা বিশ্বাস কৰিলেই একোটা সত্য প্ৰতিপন্ন হৈ নাযায় । তেনেধৰণৰ লোকসকলে সেইসময়ৰ জ্ঞানৰ আধাৰতে কিছুমান কথা কৈছিল বা বিশ্বাস কৰিছিল যিবোৰ পাছৰ সময়ত আধুনিক প্ৰমাণে মিছা প্ৰমাণিত কৰিলে । যেনে- এৰিষ্টটল আছিল তেওঁৰ সময়ৰ(৩৮৪ -৩২২ খ্ৰীষ্টপূৰ্ব) অতি বিখ্যাত ব্যক্তি, তেওঁ কৈছিল পৃথিৱী হৈছে বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ কেন্দ্ৰ আৰু পৃথিৱীক কেন্দ্ৰ কৰি গ্ৰহ-নক্ষত্ৰ সমূহ ঘূৰে । প্ৰায় ১৭০০ বছৰ ধৰি সেই ধাৰণাটো মানুহৰ মাজত জীয়াই আছিল, পাছত বিজ্ঞানৰ সূৰ্যকেন্দ্ৰিক ধাৰণাটোৱে ইয়াক মিছা প্ৰমাণিত কৰিলে । কিন্তু এই সোঁতৰ বিপৰীতে গৈ বিজ্ঞানৰ সত্যক মানি ল' ব সকলোৰে মানসিকতা সদায় প্ৰস্তুত নাথাকে । য' ত ধৰ্মীয় গোড়ামিও অন্যতম কাৰক । যাৰ কাৰণেই বিজ্ঞানৰ সত্যক সমূহক হৃদয়ংগম কৰিব নোৱাৰি , আজিৰ তাৰিখতো জ্যোতিষ, বাস্তবশাস্ত্ৰ, তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ আদিৰ দৰে অন্ধবিশ্বাসৰ আশ্ৰয় লব লগা হৈছে । তদুপৰি এই বিজ্ঞানৰ সত্য সমূহক যুক্তিসহকাৰে সমাজৰ আগত দাঙি ধৰিব যাওঁতে বিভিন্ন জন ধৰ্মৰ ৰোষৰ বলি হব লগীয়া হৈছে । গান্ধী-অনুৰাগী গোপালৰাজ ৰামচন্দ্ৰ ৰাও -যাক গোৰা বুলি জনা যায় তেওঁ সমাজৰ অন্ধবিশ্বাস সমূহৰ বিৰোধে অতিকৈ সৰু আছিল । গ্ৰহণৰ সময়ত গৰ্ভৱতী মহিলা বাহিৰলৈ ওলালে বিকলাংগ হয় বুলি এটা জনবিশ্বাস আছে । এই অন্ধবিশ্বাসটোক মিছা প্ৰমাণিত কৰিব বিজ্ঞানমনস্কতাৰে পৰিপুষ্ট গোৰা আৰু তেওঁৰ পত্নীয়ে গৰ্ভধাৰণ কৰাৰ চাৰিমাহৰ পাছতেই গ্ৰহণৰ সময়ত বাহিৰ ওলাইছিল । কিন্তু দেখা গৈছিল গৰ্ভস্থ শিশুৰ কোনো ক্ষতি নহ' ল, যথা সময়ত কোলালৈ আহিল এটা স্বাস্থ্যৱান নৱজাতক । কিন্তু কিবা কাৰণত সন্তানটো যদি বিকলাংগ হৈ জন্ম হ' লহে তেতিয়া কিন্তু তাৰ কোনো অন্তৰ্নিহিত কাৰণ বিশ্লেষণ নকৰাকৈয়ে পোনচাটেই গ্ৰহণৰ কথাটো টানি আনিল হ' য়!

তদুপৰি ‘সূৰ্য-কেন্দ্ৰিক(heliocentric) বিশ্বতত্ত্ব’ ৰ বাবে ক’ পাৰনিকাছ, গেলিলিও আৰু ‘বিৱৰ্তন তত্ত্ব’ ৰ বাবে কঠোৰ ধৰ্মীয় ৰোষৰ বলি হোৱা ঘটনাসমূহৰ কথা আজি সকলোৱে জ্ঞাত । ক’ পাৰনিকাছৰ সূৰ্যকেন্দ্ৰিক বিশ্বতত্ত্বক মানি ল’ বুলি অস্বীকাৰ কৰা গোটা ধাৰ্মিক সকলৰ গৰিষ্ঠ সংখ্যকেই তেওঁক ঠাট্টা-বিদ্ৰূপ কৰিবলৈ উঠি পৰি লাগিছিল কিন্তু ক’ পাৰনিকাছে এই কথা জানিব পাৰি বন্ধুসকলক মিচিকিয়াই ক’ লে –“তেওঁলোকক তেনে কাৰ্য কৰি যাবলৈ দিয়া । ঠাট্টা-বিদ্ৰূপ অথবা এই মূৰ্খ সকলে জনোৱা সন্মান-কোনো এটাৰে গ্ৰহ-নক্ষত্ৰাদিৰ গতি তিলমানো প্ৰভাৱিত নহয় ।” বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰে দোপদ-দোপে আগুৱাই যোৱা ভাৰতৰ দৰে দেশত অন্ধবিশ্বাসীৰো অভাৱ নাই । জ্যোতিষেই হওঁক বা ধৰ্মীয় আবেগৰ লগত সানমিহলি আন আন অন্ধবিশ্বাসৰ বিপৰীতে বৈজ্ঞানিক সত্য প্ৰতিষ্ঠা কৰিবগৈ ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ , মেঘনাদ সাহা, ডা: নৰেন্দ্ৰ দাভোলকাৰ , পদ্মবিভূষণ জয়ন্ত ভি নাৰলিকৰ , অসমৰ কুসংস্কাৰবিৰোধী যুঁজৰ অন্যতম বাটকটীয়া তথা অসমীয়া ভাষাৰ ওজা হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা আদিৰ দৰে আমাৰ যুক্তিবাদী তথা বৈজ্ঞানিক মানসিকতাৰে চলা বহু ব্যক্তিত্বইয়ো এচাম ৰক্ষণশীল সমাজৰ ঠাট্টা-বিদ্ৰূপৰ পৰা হাত সাৰি যোৱা নাই। আত্যন্ত পৰিতাপৰ বিষয় এইযে যোৱা কেইবছৰমানৰ আগতে মহাৰাষ্ট্ৰৰ কুসংস্কাৰ আৰু অন্ধবিশ্বাসী বিৰোধী আন্দোলনৰ পথপ্ৰদৰ্শক ডা: নৰেন্দ্ৰ দাভোলকাৰ আৰু গোবিন্দ পানচাৰে মহাৰাষ্ট্ৰৰ উগ্ৰ সাম্প্ৰদায়িকতা, জাত-পাতৰ প্ৰভেদ আদিবোৰৰ ওপৰত তিনিদশক ধৰি চলোৱা যি আন্দোলন তাক নিষেধ কৰাৰ ষড়যন্ত্ৰৰে গোড়া হিন্দুত্ববাদী এচাম ঘাতকে অতি নৃশংসভাৱে তেওঁলোকৰ হত্যা কৰিছিল । কেৱল দাভোলকাৰ আৰু পানচাৰেই নহয়, ২০১৫ চনত কৰ্ণাটকৰ যুক্তিবাদী চিন্তক তথা কুসংস্কাৰ-অন্ধবিশ্বাসবিৰোধী প্ৰবক্তা MM Kalburgi কো ফেচিবাদী কয়দাৰে হত্যা কৰা হৈছিল । এইদৰে ধৰ্মৰ নামত ৰক্ষণশীল সমাজৰ উন্মাদ এটা চক্ৰই বিভিন্ন প্ৰকাৰে অন্ধবিশ্বাস,কুসংস্কাৰৰ বিৰোধে বিজ্ঞান মনস্কতাৰ প্ৰচাৰ চলোৱা প্ৰগতিশীল ,সংস্কাৰী মনীষী সকলৰ ওপৰত ধাৰাবাহিক আক্ৰমণ চলাই আহিছে । যিখন দেশৰ সংবিধানত বৈজ্ঞানিক মানসিকতাৰ কথা কোৱা হৈছে, সেইখনদেশতেই বৈজ্ঞানিক মানসিকতা, যুক্তিবাদী চিন্তাৰে জনগনক সজাগ কৰিব চেষ্টা কৰা লোক সকলক হত্যা কৰা হৈছে অথবা মৃত্যুভয় দেখুৱা হৈছে । কিন্তু এই ফেচিবাদী কয়দাৰে কিমান দিনলৈ ধৰ্মীয় আবেগৰ বাবে যুক্তবাদীসকলৰ মূখ বন্ধ কৰি বিজ্ঞানৰ সত্যক লুকুৱাই ৰাখিব ? এইখিনিতে ন’ বেল বঁটা বিজয়ী এচ.চন্দ্ৰশেখৰৰ ন’ বেল বঁটা লোৱাৰ সময়ত দিয়া ভাষণৰ এটা বাক্য উল্লেখ কৰিব পাৰি , তেওঁ কৈছিল “সত্যৰ মোহৰ হ’ ল সৰলতা, সত্যৰ জ্যোতি হ’ ল সৌন্দৰ্য ।” গতিকে ফেচিবাদেৰে বিজ্ঞান নহয় ; সৰলতা আৰু জ্যোতি-এই দুটাহে বৈজ্ঞানিক তথ্য তথা বিজ্ঞানীৰ চাব মোহৰ ।

বিবর্তনৰ প্ৰক্ৰিয়াত মানুহৰ চিন্তা ধাৰাৰ আমূল পৰিৱৰ্তন ঘটাৰ ফলতহে ‘ডিজিটেল’ , ‘বিশ্বায়ন’ আদি শব্দবোৰ আজি আমি শুনিব পাৰিছো । অতীতত মানুহে প্ৰকৃতিৰ পৰিঘটনাবোৰৰ আঁৰত আলৌকিক শক্তিৰ হাত আছে বুলি, নিজৰ জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ মাজত থকা ফাঁকবোৰত বিভিন্ন অন্ধবিশ্বাসৰ সৃষ্টি কৰি প্ৰকৃতিক নিয়ন্ত্ৰণৰ চেষ্টা কৰিছিল । কিন্তু আজিৰ বিজ্ঞানে প্ৰকৃতিৰ ৰহস্যসমূহ ভেদ কৰিব বহু পৰ্যায় আগবাঢ়ি গ’ল । বৰ্তমান Large hadrons collider ত যি পৰ্যায়ৰ ব্যয়বহুল পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা চলি আছে তাৰ পৰা বিশ্বব্ৰহ্মান্দৰ সৃষ্টি বহু তথ্য পোহৰলৈ আহিব আশা কৰা হৈছে । বিবর্তনৰ কোনোবা এটা পৰ্যায়ত মানুহৰ মস্তিষ্কৰ ক্ষমতা উন্নত আৰু জটিল হ’ল, আৰম্ভ হ’ল নানা প্ৰসংগত সন্ধিৎসাজাত প্ৰশ্ন কৰাত । সেইদৰে অনুসন্ধিৎসু বহুতৰে উদয় হোৱা স্বাভাৱিক প্ৰশ্ন -ইশ্বৰ বা সৃষ্টিকৰ্তাই বিশ্বব্ৰহ্মান্দক সৃষ্টি কৰিছে যদি তেওঁক কোনে সৃষ্টি কৰিছে ? আকৌ ঈশ্বৰ যদি স্বয়ম্ভু , তেন্তে এই মহাবিশ্ব স্বয়ম্ভু (পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ কোৱাণ্টাম ফ্লাক্সুৱেচনৰ যোগেৰে সৃষ্টি) হ’ব কিয় নোৱাৰে? সঁচাকৈয়ে ইশ্বৰে যদি কৰুণাৰ বাবে জগতখন সৃষ্টি কৰিছিল, তেন্তে জগতত ইমান দুখ কিয়? বিজ্ঞানৰ উত্তৰণে আজিৰ মানুহৰ চিন্তা-বুদ্ধিক এনে এটা স্তৰলৈ আনিছে যে এনেবোৰ প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা অযুক্তিৰ বুলি দলিয়াই পেলাব পৰা বিধৰ নহয় । ইফালে বিশ্ব বিশ্ৰুত বিজ্ঞানী ষ্টিফেন হকিংও ঈশ্বৰৰ অস্তিত্বক অস্বীকাৰ কৰি কৈছে “অংক বিদ্যাৰ জ্ঞান যিসকলৰ পৰ্যাপ্ত নহয় কেৱল তেওঁলোকেই ঈশ্বৰত বিশ্বাস কৰিব পাৰে । “(K.M Shrimali, the age of iron and the religious revolution, new delhi,2011, P-109).

ঠিক সেইদৰে আজিৰ পৰা বহু বছৰৰ আগতেই বহুজনৰ এনে প্ৰশ্নৰ উদয় হৈছিল তাৰ ভিতৰত অন্যতম প্ৰথিতযশা বিজ্ঞানী তথা কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ল্যান্ট ফিজিঅ’লজিৰ প্ৰাক্তন অধ্যাপক তাৰক মোহন দাসৰ স্পষ্ট মত- বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰে ইশ্বৰৰ অস্তিত্ব প্ৰমাণিত নোহোৱালৈকে তেওঁ ইশ্বৰত বিশ্বাস নকৰে । দ্বিতীয়তে ইশ্বৰ, ধৰ্মৰ বিভাজনমূলক সমাজিক ভূমিকা সম্পৰ্কে সচেতন বিজ্ঞানীজনৰ মন্তব্য “বিজ্ঞানৰ দৃষ্টিত মানুহৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য নাই । ধৰ্মৰ নামত মানুহেই পাৰ্থক্যৰ সৃষ্টি কৰিছে ।” (সুকুমাৰী ভট্টাচাৰ্য, এয়োতি এবং, কলকতা, ২০০৪.পৃ:২৮) । বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ অৱদানৰ ওপৰত ভেঁজা দি বিভিন্ন কৌশলেৰে বিজ্ঞানক আক্ৰমণ কৰিব যোৱা সকলে ইয়াত ‘বৈজ্ঞানিক গোড়ামি’ৰ গোল পালেও , বিজ্ঞানী হিচাপে তেওঁলোকৰ কথাবোৰ অযুক্তিকৰো নহয় । সমগ্ৰবিশ্বতে এতিয়া নিৰশ্বৰবাদলৈ গতি কৰাৰা যি এক প্ৰৱণতা বা অনুশীলন সেয়াও এক বৈজ্ঞানিক পৰিক্ৰমা । এই পৰিক্ৰমাতেই নতুন নতুন তথ্যৰে নতুন ধ্যান -ধাৰণা গ্ৰহণ কৰাৰ স্পষ্ট প্ৰমাণ পোৱা যায় । গতিকে বিজ্ঞানমনস্ক চিন্তা আৰু বিশ্লেষণে এনেবোৰ প্ৰশ্নৰ খণ্ডন নকৰি ফেচীবাদী কয়দাৰে মুখ বন্ধ কৰিব গ’লে সমাধান সূত্ৰ ওলাব জানো ?

এচাম গোড়া ধৰ্মাঙ্কৰে সততে যুক্তিবাদী চিন্তা বা বিজ্ঞানমনস্কতাৰে চলা মানুহক দাস্তিক, অহংকাৰী, ধৰ্মবিৰোধী, নাস্তিক আদি বিভিন্ন বিশেষণৰে গৰিহনা দিয়া দেখা যায়। ঈশ্বৰৰ বিশ্বাস আৰু ধৰ্মীয় আবেগৰ লগত সম্পৰ্ক থকা অন্ধবিশ্বাস সমূহক বিৰোধিতা কৰা বাবে এনে পৰিস্থিতিৰ সততে সৃষ্টি হয়। স্পষ্টবাদী বিজ্ঞানমনস্ক লোকৰ প্ৰতি সাধাৰণতে যি অহংকাৰৰ কথা উত্থাপন হয়, তাত ভগৎ সিঙে “Why i am an atheist ?” নামৰ ৰচনাটোত আৰম্ভনিত লিখিছে যে ঈশ্বৰৰ বিশ্বাসৰ পৰা মুক্ত হোৱাৰ লগত অহংকাৰ, দম্ভৰ সম্পৰ্ক কি?

তদুপৰি যুক্তিবাদ আৰু বিজ্ঞানমনস্কতাৰ কথা ওলালে বহু গোড়া ধাৰ্মিক আৰু জ্যোতিষীয়ে নিজৰ স্থিতিক প্ৰতিষ্ঠা কৰিব বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিৰ পাৰ্থক্য নুবুজি বিভিন্ন প্ৰকাৰে বিজ্ঞানক আক্ৰমণ কৰে। বিজ্ঞানৰ কথা ওলালে এচামে মাৰণাস্ত্ৰ, প্ৰদূষণ আদিৰ কথাকৈ বিজ্ঞানৰ বিধ্বংসী ৰূপটোৰ কথাকৈ তামিহল্য কৰা দেখা যায়। নিঃসন্দেহে প্ৰযুক্তিৰ অপব্যৱহাৰে মানৱ জাতিৰ ক্ষতি কৰিছে। ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰৰ দৰে যুক্তিবাদী, বিজ্ঞানমনস্ক সাহিত্যিকে এই বিষয়টো তহানিতেই হৃদয়ংগম কৰি কৈছিল- “আমি আমাৰ লোভৰ বাবে যন্ত্ৰক দোষ দিওঁ, মাতলামিৰ বাবে শাস্তি দিওঁ তালগছক।” মানুহৰ অনুসন্ধিৎসু মনটো থকালৈকে বিজ্ঞানৰ ন-ন আৱিষ্কাৰ হৈ থাকিব কিন্তু মানৱ জাতিৰ ক্ষতি নোহোৱাকৈ তাক প্ৰয়োগিক দিশত কেনেকৈ লগাব পাৰি সেই কথাও মানুহৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰিব। গতিকে অন্ধবিশ্বাসীয়ে অন্ধবিশ্বাসৰ কথাবোৰক প্ৰশ্ন দিব এনেবোৰ বিষয়ত বিজ্ঞানক টানি অনাটো বাতুলতাৰ বাহিৰে একো নহয়। যেতিয়া বৈজ্ঞানিক ধাৰণাৰ বিৱৰ্তন ঘটি সি প্ৰযুক্তিগত ধাৰণাৰ স্তৰ পায় আৰু যদি লাভ কৰে মানৱীয় পৰিবেশৰ উপযোগী একোটা প্ৰয়োগিক দিশ, তেতিয়াই সি আদৰ্শ হয়। উদাহৰণস্বৰূপে কথাতো এনেকুৱা ধৰণৰ বিজ্ঞানী অট’ হানে ‘পাৰমাণৱিক বিভাজন’(Nuclear fission) নামৰ বৈজ্ঞানিক ধাৰণাটো আৱিষ্কাৰ কৰিছিল। যাৰ সহায়ত এনৰিক’ ফাৰ্মিয়ে ইয়াৰ ভিত্তিত প্ৰচুৰ শক্তি উৎপাদনক্ষম যি ‘শৃংখল বিক্ৰিয়া’ (Chain reaction)ৰ ধাৰণাটো আৱিষ্কাৰ কৰিলে সি হ’ল প্ৰযুক্তিগত ধাৰণা। শক্তি নিৰ্গমৰ ধাৰণাৰ ভিত্তিত এফালে ওলাল পৰমাণু বোমা, আনফালে ওলাল পাৰমাণৱিক ৰিয়েক্টৰৰ পৰা বিদ্যুত শক্তি উৎপাদনৰ প্ৰক্ৰিয়া। প্ৰথমটোৰ ব্যৱহাৰ হ’ল ধ্বংসৰ কামত, আনহাতে দ্বিতীয়টোৱে এটা ধাৰণাক আদৰ্শলৈ ৰূপান্তৰ কৰিলে।

পূৰ্বৰ তুলনাত অসমত বিজ্ঞানৰ মহাবিদ্যালয় আৰু বিজ্ঞানৰ উচ্চাভিলাষীৰ অভাৱ নাই, অভাৱ কেৱল বিজ্ঞানমনস্কতাৰ। বিজ্ঞানমনস্কতা গঢ় দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত পাঠ্যপুথিৰ জ্ঞানৰ বাহিৰেও সামাজিক,

ৰাজনৈতিক, সাংস্কৃতিক পৰিবেশৰো বহু অৰিহনা থাকে। কিন্তু বিজ্ঞানমনস্কতা প্ৰচাৰৰ ক্ষেত্ৰত আমাৰ শাসক পক্ষৰ যি উদাসীন স্থিতি তাক শেহতীয়াকৈ ‘নমামী’ উৎসৱেই প্ৰমান কৰি দিলে। নমামিৰ দৰে বৃহৎ চৰকাৰী অনুষ্ঠান এটাত আন ৰাজ্যৰ পুৰোহিত আৰু পূজা-পাতল কৰাতকৈ, দেশ-বিদেশৰ অভিজ্ঞ বিজ্ঞানী, অভিযন্তাৰে এটা আলোচনা চক্ৰৰ প্ৰয়োজনীয়তাহে অধিক আছিল!! গতিকে কেৱল পূজা-অৰ্চনাক গুৰুত্ব দিয়া শাসকীয় পক্ষৰ পৰা বিজ্ঞানমনস্কতা প্ৰসাৰৰ বাবে আমি আৰু কি আশা কৰিব পাৰো?

বৰ্তমান বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ অভূতপূৰ্ব সফলতাৰ সমান্তৰালকৈ ধৰ্মই সমাজৰ এচাম সুবিধাবাদী ব্যক্তিৰ হাতত পৰি ধৰ্মীয় বিশ্বাসৰ নামত যি বিভিন্ন অন্ধবিশ্বাস, কুসংস্কাৰ, সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষ, শ্ৰেণী বিভাজনৰ এক বিকৃত ৰূপ পালে সেই কথা আজি সকলোৰে অনুমেয়। গতিকে ধৰ্মৰ লগত যুক্ত হৈ থকা অন্ধবিশ্বাস আৰু কুসংস্কাৰৰ আবেষ্টনীৰ পৰা মুক্ত হোৱাৰ লগতে ধৰ্মীয় মৌলবাদ আৰু গোড়ামি ত্যাগ কৰিব নোৱাৰিলে আমি কেতিয়াও সুস্থ আধুনিক সমাজ এখন আশা কৰিব নোৱাৰো। ধৰ্মীয় অন্ধবিশ্বাস আৰু কুসংস্কাৰ বিৰোধী মানেই আকৌ নাস্তিক বা ধৰ্মবিৰোধী নহয়। এই কথাটো গ্যালিলিওৰ উদাহৰণেই মোখনি মাৰিব পৰা যায়। ব্যক্তিগতভাৱে গেলিলিও ধৰ্মপৰায়ণ হ’লেও ধৰ্মীয় বিশ্বাসবশত: অন্ধতাক কিন্তু তেওঁ প্ৰশ্ন দিয়া নাছিল। যাৰ বাবে ধৰ্মৰ বিপৰীতে দিয়া ক’পাৰনিকাছৰ সূৰ্যকেন্দ্ৰিক বিশ্ববিন্যাসৰ ধাৰণাটোক নিজে সমৰ্থন কৰাৰ লগতে প্ৰচাৰো কৰিছিল। যাৰ বাবে তেওঁ জীৱনৰ শেষ সময়ছোৱালৈকে বিভিন্ন সমালোচনাৰ সন্মুখীন হ’ব লগা হৈছিল। এবাৰ এজন যাজকে তেওঁক উপদেশ দিব বিচাৰোঁতে বিৰক্ত হৈ চিঠি লিখিছিল “The Bible was intended to teach men how to go heaven and not how the heavens go.”